

УДК 343.713(477)

DOI: 10.31359/2079-6242-2018-35-1-192

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЗА ВИМАГАННЯ (1845–2001 рр.)

О. А. Ковтун, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, слідчий слідчого відділу Дніпровського відділення Херсонського відділу поліції головного управління Національної поліції в Херсонській області

Постановка проблеми. На сьогодні, окрім положень дисертацій, відсутні наукові роботи щодо історії кримінальної відповідальності за вимагання. Підручники, курси кримінального права досліджують статті лише одного Кримінального кодексу (далі – КК), що чинний на час їх випуску. У той самий час потрібне системне, комплексне дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання за кількома різними нормативними актами, що дозволяє виявити наступність кримінального законодавства України. Дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання сприятиме кращому розумінню та з'ясуванню еволюції наукових поглядів щодо вимагання у той чи інший історичний період, а також може у перспективі допомогти удосконалити чинне законодавство у разі виявлення позитивної практики у законодавстві, що вже втратило чинність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання відповідно до законодавства України досліджувалися, зокрема, Б. В. Волженкіним, О. І. Дітріх, Ю. А. Дорохіною, С. В. Дьоменко, М. Г. Колодяжним, В. М. Куцом, В. М. Сафоновим, Л. О. Семикіною, М. Д. Шаргородським та ін. Однак вивчалось переважно чинне на

той чи інший історичний проміжок часу законодавство, а історичний розвиток та порівняння статей кримінальних кодексів ставали предметом дослідження схематично. Так, М. Д. Шаргородський та Л. Козак дослідили відмінності між вимоганням за КК УСРР 1922 р. та КК УСРР 1927 р. [1, с. 115]. Робота В. М. Куца стосувалася переважно КК 1960 р. [2], чинного на час її написання. М. Г. Колодяжний у своїй монографії дослідив та узагальнив матеріали судової практики щодо кримінальної відповідальності за вимогання щодо КК 1960 р. та КК 2001 р., але його дослідження стосувалися не всіх частин відповідних злочинів (частини 3 та 4 ст. 189 КК України 2001 р. і частини 2 і 3 ст. 86 та ст. 144 КК УСРР 1960 р.) [3, с. 7]. Ю. А. Дорохіна дослідила всю систему злочинів проти власності, проте з її роботи важко зрозуміти наступність кримінально-правової охорони вимогання [4]. О. І. Дітріх приділила увагу насильству та його видам, проте її дослідження [5] теж не дає повного уявлення про історію кримінальної відповідальності за вимогання.

Виклад основного матеріалу. Ю. А. Дорохіна запропонувала таку періодизацію становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні: перший етап *премодерну* (із середини X ст. до першої половини XIX ст.), тобто період формування першої системи злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якої є зародження основ кримінально-правової охорони власності; другий – *модерну* (з першої половини XIX ст. до 1917 р.), тобто період формування системи кодифікованого законодавства, зумовленого поступовим розвитком ліберальних відносин; третій – *егалітарний* (1917–1991 рр.), тобто період утворення нормативної бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, для якого характерна значна трансформація злочинів проти власності, при якій визначено пріоритет захисту державного чи колективного інтересів над індивідуальним, що призвело до наявності двох по суті однакових систем злочинів проти власності та позначилося на системі покарань; четвертий – *ліберальний* (1991–2001 рр.), тобто період початку проведення ліберальних перетворень вітчизняного законодавства, який завершився прийняттям КК України у 2001 р. та характеризується трансформацією кримінального законодавства, заснованого на принципах

соціалізму, у законодавство, побудоване на ліберальних принципах; п'ятий – *неоліберальний* період (з 2001 р. й дотепер), для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений формуванням доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності на основі ліберальних принципів та їх реалізацією в законодавстві [4, с. 10].

У цій статті, спираючись на періодизацію, запропоновану Ю. А. Дорохіною, будуть досліджені такі періоди становлення та розвитку системи кримінально-правової охорони вимагання: модерну (частково), егалітарний та ліберальний.

У ст. 406 *Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.* було зазначено, що найвищим ступенем лихоїмства є вимагання [6, с. 176]. Під вимаганням розуміли одержані по службі шляхом погроз та утисків різні матеріальні блага: прибуток, вигоду, подарунки, побори, наряди на роботу тощо. До нього належали різні види корисливого збагачення службових осіб [7, с. 499].

Як службовий злочин вимагання входило у главу шосту *Уложення «О мздоимстве и лихоимстве»* розділу п'ятого «О преступлениях и проступках по службе государственной и общественной». У більш пізніх редакціях *Уложення про покарання кримінальні та виправні* щодо вимагання не було суттєвих змін. У ст. 420 *Уложення про покарання кримінальні та виправні 1857 р.*, а пізніше у ст. 373 *вказаного Уложення 1866 р.* [8, с. 133].

Вимаганням у ст. 406 *Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.* та у ст. 377 у редакціях *Уложення 1866 та 1885 рр.* визнавалося: 1) будь-який прибуток або інша вигода, набута у справах служби утиском або ж погрозами і взагалі страхом утисків; 2) будь-яка вимога подарунків, або ж невстановленої законом плати, або позики, або яких-небудь послуг, прибутку або інших вигод по справі, або дій, що стосуються служби або посади винного, у тому числі під будь-яким приводом; 3) будь-які невстановлені законом або зайві порівняно з визначеною кількістю побори грошима, речами або чимось іншим; 4) будь-які незаконні доручення пересічним громадянам своєї або чужої-небудь роботи [9, с. 311].

Згідно зі ст. 409 Уложення про покарання кримінальні та вправні 1845 р. (ст. 380 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр.) як співники каралися: особи, що сприяли лихоїмству шляхом прийняття подарунків або хабара, що були посередниками при вимогах передачі або їх отриманні; начальники, які, знаючи достовірно про подарунки або хабарі, отримані їх підлеглими, або про допущені вимагання, не вживали жодних заходів для припинення цих зловживань; судді, які виявлених у лихоїмстві злочинців будуть намагатися виправдати всупереч законам і обставинам справи [9, с. 315].

У *Кримінальному Уложенні від 1903 р.* законодавець уперше виділив вимагання як особливий вид заволодіння чужим майном. До цього часу російське кримінальне право (частково це стосується й українського кримінального права, що діяло на землях, які були під владою Російської імперії) не знало загального поняття цього злочину [5, с. 6]. Слід зауважити, що на територіях України, які були не під владою Російської імперії, поняття вимагання було відоме раніше – наприклад, в Угорському кримінальному уложенні про злочини і проступки 1879 р. [10, с. 7].

Насильницький грабіж, розбій, вимагання визнавалися насильницькими посяганнями на власність на західноукраїнських землях, які перебували під владою Польської держави, Молдовського князівства, Угорщини, а потім і Австро-Угорської держави [5, с. 6].

Стаття 194 *КК УСРР 1922 р.* містила положення про вимагання, яким визнавалася вимога передати будь-які майнові вигоди або права на майно, або ж вчинення будь-яких дій під загрозою заподіяння насильства над особою або знищення майна. Вимагання за ст. 194 *КК УСРР 1922 р.* каралося позбавленням волі строком до двох років (переклад із російської – авт.) [11, с. 61; 12, с. 586]. Указана стаття не містила кваліфікуючих ознак вимагання.

КК УСРР 1927 р. набув чинності 1 липня 1927 р. Стаття 188 *КК УСРР 1927 р.* присвячена вимаганню, яке на той час називалося «вимушування» – вимозі передачі: 1) будь-якого майна; 2) майнових вигод; 3) права на майно; 4) вчинення будь-яких чинностей майнового характеру під страхом: а) заподіяння насильства над особою потерпілого; б) розголошення про нього відомостей, що його ганьб-

лять; в) знищення його майна. Стаття 188 КК УСРР 1927 р. в цілому відповідає ст. 194 КК УРСР 1922 р. Відмінності між ними такі: ст. 194 КК УРСР 1922 р., говорячи про вимогу вчинення будь-яких дій, не ставить умови, на відміну від ст. 188 КК УСРР 1927 р., щоб ці дії були «майнового характеру»; крім цього, вимагання під загрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого, було передбачене не ст. 194, а ст. 195 КК УСРР 1922 р. (шантаж) [1, с. 115]. Також у КК УСРР 1922 р. було відсутнє майно як окремий предмет вимагання.

Стаття 188 КК УСРР 1927 р. говорить: «За вимушування цеб-то за вимогу передати будь-яке майно або майнові вигоди, або права на майно чи вчинити будь-які чинності майнового характеру під загрозою заповідання насильства над особою чи покривдженого розголосити про нього ганьбливі відомості або знищити його майно – позбавлення волі на реченець до трьох років» [13, с. 484]. Отже, крім незвичної назви – «вимушування», цікавою була вказівка щодо строку покарання – «на реченець...» (у чинному КК – «на строк...»). Стаття 188 КК УСРР 1927 р., як і ст. 194 КК УСРР 1922 р. не містила кваліфікуючих ознак вимагання.

КК УРСР 1960 р. передбачав спочатку кримінальну відповідальність за вимагання індивідуального майна, а з 1989 р. і за вимагання державного чи колективного майна [14, с. 7]. При цьому у початковій редакції ст. 144 КК УРСР 1960 р. не містила кваліфікуючих ознак, покарання передбачалося у виді позбавлення волі строком до трьох років, або виправними роботами строком до одного року.

У ст. 144 КК УРСР 1960 р. вимагательство визнавалося вимогою передачі особистого майна громадян або права на майно, або надання майнових вигод, поєднане з погрозою застосування насильства над потерпілим або його близькими особами, або знищення належного їм майна, або розголошення відомостей, що їх ганьблять. Кваліфікуючими ознаками з 1989 р. визнавалося вчинення злочину «за попереднім зговором» групою осіб (ч. 2 ст. 144), заповідання великої шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 144). Цей злочин після внесених змін карався позбавленням волі строком до трьох років або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом у розмірі до чотирьохсот карбованців.

Аналізуючи частини 1–3 ст. 144 КК УРСР 1960 р., В. М. Куц писав, що способом вимагання, що є обов'язковою ознакою його складу, є не одна лише погроза, а також майнова вимога. Саме ці дві ознаки утворюють такий різновид психічного насильства, як примус [2, с. 4]. З урахуванням визнання безпосереднім об'єктом вимагання особистої безпеки, тобто суспільних відносин, що забезпечують суто особисте благо – психічну недоторканність особи, – В. М. Куц обґрунтував висновок про необхідність віднесення вимагання до злочинів проти особи та пропонував новий номер та нову редакцію ст. 100¹ «Вимагання»: «Вимагання, тобто вимога передачі особистого майна громадян або права на майно, або надання майнової вигоди, а так само інша вимога майнового характеру, пред'явлена під погрозою заподіяння фізичної, моральної або майнової шкоди потерпілому або його близьким» [2, с. 4, 15].

З'ясувати зміст КК УРСР 1960 р. допомагали постанови Пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами республіки законодавства про відповідальність за корисливі злочини проти особистої власності» від 30 червня 1989 р. № 4 та «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25 грудня 1992 р. № 12. Вимагання, що за КК УРСР 1960 р. отримало назву «вимагательство», були присвячені пункти постанови Пленуму Верховного Суду України № 25, 26, 29, 31, 32 тощо. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25 грудня 1992 р. № 12 у п. 25 роз'яснювала, що вимагательство належить кваліфікувати як здійснене за попереднім зговором групою осіб тоді, коли за домовленістю, яка виникла до початку вчинення відповідного злочину, в ньому брали участь як співвиконавці дві й більше особи; п. 26 містив положення, що при відмежуванні вимагательства, вчиненого за попереднім зговором групою осіб, від вимагательства, вчиненого організованою групою, слід виходити із ступеня зорганізованості винних [15, с. 254]. Пункт 29 зазначав про момент закінчення злочину: «Оскільки вимагательство є закінченим з моменту пред'явлення майнової вимоги, такі кваліфікуючі ознаки, як пошкодження чи знищення майна, заподіяння значної шкоди, великої шкоди чи інших тяжких наслідків,

мають місце лише у випадку реального настання вказаних наслідків. У зв'язку із цим не можуть розглядатися як замах на злочин, передбачений ч. 2 чи ч. 3 ст. 144 КК, дії особи, яка, вчиняючи вимагательство, ставила за мету настання таких наслідків, але цієї мети не досягла» [15, с. 255]. Також почали публікуватися матеріали практики судів у кримінальних справах. Так, М. і П. були засуджені за ч. 3 ст. 144 КК УРСР 1960 р. за вимагательство, яке заподіяло потерпілому великої шкоди. Вони вимагали у Д. 15 тис. крб, погрожуючи застосувати насильство до нього і членів його сім'ї. На їх вимогу Д. поклав у певному місці грошову «куклу», в якій фактично було 100 крб. Коли М. і П. забирали пакунок, вони були затримані. Проте ця кваліфікація є помилковою. Суд не взяв до уваги такі важливі обставини. Вимагательство є закінченим з моменту пред'явлення вимоги про передачу державного, кооперативного чи індивідуального майна під погрозою заподіяти шкоду потерпілому або його близьким. Лише така кваліфікуюча ознака цього злочину, як заподіяння потерпілому великої шкоди, передбачає відповідно до ч. 3 ст. 144 КК настання реальних наслідків від злочинних дій винних осіб. Проте у цьому випадку Д. матеріальної шкоди фактично не заподіяно, отже, в діях засуджених немає зазначеної кваліфікуючої ознаки. Разом із тим М. і П. вчинили цей злочин за попереднім зговором між собою, що є кваліфікуючою ознакою, яку передбачено ч. 2 ст. 144 КК УРСР 1960 р. Ураховуючи викладене, дії засуджених переключено на ч. 2 ст. 144 КК [16, с. 82, 83].

КК УРСР 1960 р. було доповнено ст. 86 «Вимагательство державного або колективного майна» згідно з Указом № 7226-11 від 6 березня 1989 р. Стаття 86: «Вимога передачі державного або колективного майна чи права на майно під погрозою насильства над особою, у віданні або під охороною якої перебуває це майно, насильства над близькими їй особами, розголошення відомостей, ганьблять її або близьких їй осіб, пошкодження або знищення їх особистого або державного або колективного майна, що перебуває в їх віданні чи під охороною (вимагательство). Кваліфікуючими ознаками за ст. 86 визнавалося вчинення злочину повторно чи за попереднім зговором групою осіб або під погрозою вбивства чи

нанесення тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна (ч. 2 ст. 86); вчинене організованою групою, або особливо небезпечним рецидивістом, або поєднане з насильством, що є небезпечним для життя і здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 86).

Висновки. Вимаганням у ст. 406 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та у ст. 377 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр. визнавалося: 1) будь-який прибуток або інша вигода, набута у справах служби утиском або ж погрозами і взагалі страхом утисків; 2) будь-яка вимога подарунків, або ж невстановленої законом плати або позики або яких-небудь послуг, прибутку, або інших вигод по справі, або дій, що стосуються служби або посади винного, у тому числі під будь-яким приводом; 3) будь-які невстановлені законом або зайві порівняно з визначеною кількістю побори грошима, речами або чимось іншим; 4) будь-які незаконні доручення пересічним громадянам своєї або чужої-небудь роботи. Цікавим є факт, що дії співучасників вимагання каралися не за тією самою ст. 406, а за ст. 409 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (ст. 380 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр.). При цьому як співучасники каралися: особи, що сприяли лихоїмству шляхом прийняття подарунків або хабара, що були посередниками при вимогах передачі або їх отриманні, тощо.

У Кримінальному Уложенні від 1903 р. законодавець уперше виділив вимагання як особливий вид заволодіння чужим майном (до цього часу це була складова лихоїмства). Доукраїнське кримінальне право, що діяло на землях, які були під владою Російської імперії, не знало загального поняття цього злочину. На територіях України – західноукраїнських землях, які перебували під владою Польської держави, Молдовського князівства, Угорщини, а потім і Австро-Угорської держави та не були під владою Російської імперії, поняття вимагання було відоме раніше, наприклад, в Угорському кримінальному уложенні про злочини і проступки 1879 р.

Стаття 188 КК УСРР 1927 р. «Вимушування» в цілому відповідає ст. 194 КК УРСР 1922 р. Відмінності між ними такі: ст. 194

КК УСРР 1922 р., говорячи про вимогу вчинення будь-яких дій, не ставить умови, на відміну від ст. 188 КК УСРР 1927 р., щоб ці дії були «майнового характеру»; крім цього, вимагання під загрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого, було передбачене не ст. 194, а ст. 195 КК УСРР 1922 р. (шантаж). Також у КК УСРР 1922 р. було відсутнє майно як окремий предмет вимагання. Кваліфікуючих ознак не було ані у вимаганні, передбаченому ст. 194 КК УСРР 1922 р., ані у вимушуванні, передбаченому ст. 188 КК УСРР 1927 р.

КК УРСР 1960 р. передбачав спочатку кримінальну відповідальність за вимагательство індивідуального майна у ст. 144 КК, а з 1989 р. і за вимагательство державного чи колективного майна (ст. 86² КК). З'ясувати зміст КК УРСР 1960 р. допомагали постанови Пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами республіки законодавства про відповідальність за корисливі злочини проти особистої власності» від 30.06.1989 р. №4 та згодом – «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25.12.1992 р. №12.

Перелік літератури

1. Шаргородский М., Козак Л. Новый уголовный кодекс У. С. С. Р. / под ред. С. А. Пирогова. Харьков: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1927. 129 с.

2. Куц В. Н. Ответственность за вымогательство по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1986. 16 с.

3. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссрод, 2010. 288 с.

4. Дорохіна Ю. А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. 36 с.

5. Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка, 2009. 15 с.

6. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СПб., 1845. 248 с.
7. Неклюдов Н. А. Взятничество и лихоимство. *Юрид. летопись*. 1890. Июнь. С. 499.
8. Полный свод уголовных законов. Уложение о наказаниях со включением статей томов свода законов. СПб., 1879. 574 с.
9. Волженкин Б. В. Избранные труды по уголовному праву и криминологии (1963–2007 гг.). СПб.: Юрид. центр Пресс, 2008. 971 с.
10. Семикіна Л. О. Вимагання за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.
11. Уголовный Кодекс У. С. С. Р. Утвержденный В. У. Ц. И. К. 23 августа 1922 г. Издание 2 (официальное). Издание Наркомюста У. С. С. Р. Харьков: типография Вукопспілки, 1922. 100 с.
12. Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. Издание 1-е (официальное). Издание Наркомюста УССР. Харьков: 4-я тип. «Транспечать» НКПС им. В. И. Межлаука, 1923. 1122 с.
13. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України за 1927 р. Харків: Урядова друкарня ім. т. Фрунзе, 1927. 1404 с.
14. Дьоменко С. В. Вимагання: кримінально-правовий та криминологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Академія адвокатури України, 2006. 19 с.
15. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.12.1992 № 12. *Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2008)*. Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. 720 с.
16. Бюлетень законодавства і юридичної практики. 1992. №4. 354 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Shargorodskiy M., Kozak L. (1927). *Novij ugodovnij kodeks U. S. S. R. (The new criminal code of U. S. S. R.) pod red. S. A. Pyrogoва*. Har'kov : Juryd. yzd-vo Narkomjusta USSR. 129 s. [in Russian].
2. Kuc V. N. (1986). *Otvetsvennost' za vimogatel'stvo po sovetskomu ugodovnomu pravu (Responsibility for extortion under Soviet criminal law) : avtoref. dys. k.ju.n., spec. 12.00.08 – ugodovnoe pravo y krymynologyja; uspravytel'no-trudovoe pravo; nauch. rukov. Bazhanov M. Y.; zashhyshhena 23.12.1986*. 16 s. [in Russian].

3. Kolodjashnyj M. G. (2010). Nasył'nye'ki vymagannja v Ukrai'ni: kryminologichna charakterystyka, determinacija ta zapobigannja (Forcible extortion in Ukraine: criminological characteristics, determination and prevention): monografija; za red. V. V. Goliny. Har'kiv : Krossroud, 2010. 288 s. *[in Ukrainian]*.

4. Dorohina Ju. A. (2017). Teoretychni problemy kryminal'no-pravovoї ohorony vlasnosti v Ukrai'ni (Theoretical problems of criminal legal protection of property in Ukraine) / Julija Anatolii'vna Dorohina : avtoref. dys. ... dokt. juryd. nauk, spec. 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo; nauk. konsul'tant – Glushkov V. O.; zahyshhena 30.05.2017. Zaporizhzhja : Klasychnyj pryvatnyj universytet. 36 s. *[in Ukrainian]*.

5. Ditrih O. I. (2009). Nasył'stvo u skladah koryslyvyh posjagan' na vlasnist' za kryminal'nym pravom Ukrai'ny (Violence in the volumes of selfish encroachments on property under the criminal law of Ukraine) / Olena Igorivna Ditrih: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk; spec. 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo; nauk. keriv. – Glushkov V. O.; zahyshhena 26.06.2009. K. : Kyi'vs'kyj nacional'nyj un-t imeni Tarasa Shevchenka. 15 s. *[in Ukrainian]*.

6. Ulozhenye o nakazanyjah ugolovnih y yspravytel'nih (1845). (The penal code of penal and correctional). SPb. 248 s. *[in Russian]*.

7. Nekljudov N. A. (1890). Vzjatochnychestvo y lyhoymstvo (Bribery and larceny) // Juryd. letopys'. Yjun'. S. 499. *[in Russian]*.

8. Polnij svod ugolovnih zakonov. Ulozhenye o nakazanyjah so vkljuchenym statej tomov svoda zakonov (1879). (Complete set of criminal laws. Penal Code with the inclusion of articles of the volumes of the code of laws). SPb., 1879. 574 s. *[in Russian]*.

9. Volzhenkyn B. V. (2008). Yzbrannie trudi po ugolovnomu pravu y krymynologyy (1963–2007 gg.) (Selected Works on Criminal Law and Criminology (1963-2007) / Borys Vladymyrovych Volzhenkyn. SPb. : Juryd. centr Press. 971 s. *[in Russian]*.

10. Semykina L. O. (2011). Vymagannja za Kryminal'nym kodeksom Ukrai'ny (Extortion under the Criminal Code of Ukraine) : avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk; spec. 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo; nauk. keriv. – Jemel'janov V. P.; zahyshhena 14.04.2011. 20 s. *[in Ukrainian]*.

11. Ugolovnij Kodeks U. S. S. R. (1922). Utverzhdenij V. U. C. Y.K. 23 avgusta 1922 g. Yzdanye 2. (offycyal'noe). Yzdanye Narkomjusta U. S. S. R. 202

(The Criminal Code of the USSR. Approved by V. U. T. S. I. K. August 23, 1922. Edition 2. (official). Publication of the People's Commissar of the U. S. S. R). Har'kov : typografija Vukospilky. 100 s. [in Russian].

12. Sobranye Uzakonenyj y Rasporjazhenyj Raboche-Krest'janskogo Pravytel'stva Ukraini. Yzdanye 1-e (offycyal'noe). Yzdanye Narkomjusta USSR. (1923). (Meeting of Legislation and Orders of the Workers 'and Peasants' Government of Ukraine. Edition 1-e (official). Publication of the People's Commissar of the Ukrainian SSR). Har'kov: 4-ja typ. «Transpechat'» NKPS ym. V. Y. Mezhlauka. 1122 s. [in Russian].

13. Zbirnyk uzakonen' ta rozporjadzhen' robitnycho-seljans'kogo Urjadu Ukrai'ny za 1927 r. (1927). (Collection of Laws and Ordinances of the Workers 'and Peasants' Government of Ukraine for 1927) Har'kiv : Urjadova drukarnja im. t. Frunze. 1404 s. [in Ukrainian].

14. D'omenko S. V. (2006). Vymagannja: kryminal'no-pravovyj ta kryminologichnyj analiz (Extortion: Criminal Law and Criminological Analysis) / Sergij Vasylovych D'omenko; nauk. keriv. – Turkevych I. K.; avtoref. dys. k.ju.n.: 12.00.08: zahyshhena 07.02.2006. Kyi'v : Akademija advokatury Ukrai'ny. 19 s. [in Ukrainian].

15. Pro sudovu praktyku v spravah pro koryslyvi zlochyny proty pryvatnoi vlasnosti (2008). (On judicial practice in cases of selfish crimes against private property): Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrai'ny vid 25.12.1992 r. №12 / Zbirnyk postanov Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrai'ny (1972–2008). Harkiv : Vydavec' FO-P Vapnjarchuk N. M. 720 s. S. 245–258. [in Ukrainian].

16. Bjuleten' zakonodavstva i jurydychnoi' praktyky (1992). (Bulletin of legislation and legal practice). №4. 354 s. [in Ukrainian].

Ковтун О. А. Історія становлення законодавства щодо кримінальної відповідальності в Україні за вимагання (1845–2001 рр.)

У статті наводиться дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання відповідно до законодавства України за часів її перебування у складі Російської імперії, Союзу Радянських Соціалістичних Республік та незалежності у XIX–XXI ст. за період часу 1845–2001 рр., до набрання чинності Кримінальним кодексом України 2001 р.

Вимаганням у ст. 406 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та у ст. 377 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр. визнавалося: 1) будь-який прибуток або інша вигода, набута у справах служби утиском або ж погрозами і взагалі страхом утисків; 2) будь-яка вимога подарунків або ж невстановленої законом плати або позики або яких-небудь послуг, прибутку або інших вигод по

справі або дії, що стосуються служби або посади винного, у тому числі під будь-яким приводом; 3) будь-які нестановлені законом або зайві порівняно з визначеною кількістю побори грошима, речами або чимось іншим; 4) будь-які незаконні доручення пересічним громадянам своєї або чужої-небудь роботи. Цікавим є факт, що дії співучасників вимагання каралися не за тією самою ст. 406, а за ст. 409 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (ст. 380 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр.) – як спільники каралися: особи, що сприяли лихоїмству шляхом прийняття подарунків або хабара, що були посередниками при вимогах передачі або їх отриманні тощо.

У Кримінальному Уложенні від 1903 р. законодавець уперше виділив вимагання як особливий вид заволодіння чужим майном (до цього часу це була складова лихоїмства). До того часу українське кримінальне право, що діяло на землях, які були під владою Російської імперії, не знало загального поняття цього злочину. На територіях України – західноукраїнських землях, які перебували під владою Польської держави, Молдовського князівства, Угорщини, а потім і Австро-Угорської держави та не були під владою Російської імперії, поняття вимагання було відоме раніше – наприклад, в Угорському кримінальному уложенні про злочини і проступки 1879 р.

Стаття 188 КК УСРР 1927 р. «Вимушування» в цілому відповідає ст. 194 КК УРСР 1922 р. Відмінності між ними такі: ст. 194 КК УРСР 1922 р., говорячи про вимогу вчинення будь-яких дій, не ставить умови, на відміну від ст. 188 КК УСРР 1927 р., щоб ці дії були «майнового характеру»; крім цього, вимагання під загрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого, було передбачене не ст. 194, а ст. 195 КК УРСР 1922 р. (шантаж). Також у КК УРСР 1922 р. було відсутнє майно як окремий предмет вимагання. Кваліфікуючих ознак не було ні у вимаганні, передбаченому ст. 194 КК УРСР 1922 р., ні у вимушуванні, передбаченому ст. 188 КК УСРР 1927 р.

КК УРСР 1960 р. передбачав спочатку кримінальну відповідальність за вимагательство індивідуального майна у ст. 144 КК, а з 1989 р. і за вимагательство державного чи колективного майна (ст. 86² КК). З'ясувати зміст КК УРСР 1960 р. допомагали постанови Пленуму Верховного Суду України: «Про виконання судами республіки законодавства про відповідальність за корисливі злочини проти особистої власності» від 30.06.1989 р. № 4 та згодом – «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25.12.1992 р. № 12.

Ключові слова: вимагання, організована група, склад злочину, конкуренція норм.

Ковтун О. А. История становления законодательства касательно уголовной ответственности в Украине за вымогательство (1845–2001 гг.)

В статье проведено исследование истории уголовной ответственности за вымогательство в соответствии с законодательством Украины со времен ее пребывания в составе Российской империи, Союза Советских Социалистических Республик и независимости в XIX–XX веках за период 1845–2001 гг., до вступления в силу Уголовным кодексом Украины 2001 г.

Вымогательством в ст. 406 Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. и в ст. 377 в редакциях Уложения 1866 и 1885 гг. признавалось: 1) любая прибыль или иная выгода, приобретенная по делам службы притеснением или угрозами и вообще страхом притеснения; 2) любое требование подарков или неустановленной законом платы или займа или каких-либо услуг, прибыли, или других выгод по делу, или действий, касающихся службы или должности виновного, в том числе под любым предлогом; 3) любые неустановленные законом или лишние по сравнению с определенным количеством поборы деньгами, вещами или чем-то другим; 4) любые незаконные поручения гражданам своей или чьей-либо работы. Интересен факт, что действия соучастников вымогательства наказывались не по той же ст. 406, а по ст. 409 Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. (ст. 380 в редакциях Уложения 1866 и 1885 гг.). При этом как сообщники наказывались: лица, способствовавшие лихоимству путем принятия подарков или взяток, которые были посредниками при требованиях передачи или их получении и т. п.

В Уголовном Уложении 1903 г. законодатель впервые выделил вымогательство как особый вид завладения чужим имуществом (до сих пор это была составная лихоимства). До этого времени украинское уголовное право, действовавшее на землях, которые были под властью Российской империи, не знало общего понятия данного преступления. На территориях Украины – западноукраинских землях, находившихся под властью польского государства, Молдавского княжества, Венгрии, а затем и Австро-Венгерского государства и не пребывающих под властью Российской империи, понятие вымогательства было известно ранее – например, в Венгерском уголовном уложении о преступлении и проступках 1879 г.

Статья 188 УК УССР 1927 г. «Вымогательство» в целом соответствует ст. 194 УК УССР 1922 г. Различия между ними такие: ст. 194 УК УССР 1922 г., говоря о требовании совершения любых действий, не ставит условия, в отличие от ст. 188 УК УССР 1927 г., чтобы эти действия были «имущественного характера»; кроме этого, вымогательство под угрозой разглашения сведений, позорящих потерпевшего, было предусмотрено не ст. 194, а ст. 195 УК УССР 1922 г. (шантаж). Также в УК УССР 1922 г. отсутствовало имущество как отдельный предмет вымогательства. Квалифицирующих признаков не было ни в вымогательстве, предусмотренном ст. 194 УК УССР 1922 г., ни ст. 188 УК УССР 1927 г.

УК УССР 1960 г. предусматривал сначала уголовную ответственность за вымогательство индивидуального имущества в ст. 144 УК, а с 1989 г. и за вымогательство государственного или коллективного имущества (ст. 86 УК). Выяснить содержание УК УССР 1960 г. помогли постановления Пленума Верховного Суда Украины «О выполнении судами республики законодательства об ответственности за корыстные преступления против личной собственности» от 30 июня 1989 г. № 4 и «О судебной практике по делам о корыстных преступлениях против частной собственности» от 25 декабря 1992 г. № 12.

Ключевые слова: вымогательство, организованная группа, состав преступления, конкуренция норм.

Kovtun O. A. History of evolution of criminal liability for extortion in Ukraine (1845–2001 years)

The article provides a study of the history of criminal responsibility for extortion in accordance with the legislation of Ukraine during its stay in the Russian Empire, the Union of Soviet Socialist Republics and independence in the 19–21 centuries for the period of 1845–2001 years, until the Criminal Code of Ukraine 2001 came into force.

The requirement in Art. 406 Penal Code Criminal and Corrective 1845, and in Art. 377 in the wording of the Articles of 1866 and 1885 recognized: 1) any profit or other benefit obtained in the cases of servitude in the form of harassment or threats and in general, fear of harassment; 2) any claim for gifts or legally determined fees or loans, or any services, profits or other benefits in a case or action relating to the service or the position of the perpetrator, including for any reason; 3) any non-established by law or superfluous in comparison with a certain amount of collection of money, speeches or something else; 4) any unlawful orders to ordinary citizens of their own or someone's work. It is interesting that the actions of the accomplices of extortion were punished not by the same article 406, but under Art. 409 Penal Code Criminal and Corrective 1845, (Article 380 in the wording of the Articles of 1866 and 1885) – as accomplices punished: persons who contributed to the viciousness by taking gifts or bribes that were mediators in the requirements for the transfer or receipt thereof, etc.

In the Criminal Code of 1903, the legislator first identified extortion as a special kind of taking possession of someone else's property (by this time it was a component of the property). Before that time Ukrainian criminal law operating on lands under the authority of the Russian Empire did not know the general concept of this crime. In the territories of Ukraine, the western lands, which were under the control of the Polish state, the Moldavian principality, Hungary, and then the Austro-Hungarian state and were not under the rule of the Russian Empire, the notion of extortion was known earlier – for example, in the Hungarian criminal code about crimes and misdemeanors 1879.

Art. 188 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1927, «Extortion» as a whole corresponds to Art. 194 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1922. The differences between them are as follows: Art. 194 of the Criminal Code of the USSR in 1922, speaking of the requirement of committing any actions, does not put the conditions, in contrast to Art. 188 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1927, so that these actions were «property character»; In addition, extortion under the threat of disclosure of information that defames the victim was not foreseen in Art. 194, and Art. 195 of the Criminal Code of the USSR in 1922 (blackmail). Also in the Criminal Code of the USSR in 1922 there was no property as a separate subject of extortion. There were no qualifying attributes in the extortion prescribed by art. 194 of the Criminal Code of the USSR in 1922, or by art. 188 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1927.

The Criminal Code of the USSR in 1960 provided for criminal liability for the extortion of individual property in art. 144 of the Criminal Code, and since 1989

for the extortion of state or collective property (Article 86–2 of the Criminal Code). To clarify the content of the Criminal Code of the UkrSSR in 1960 helped to resolve the Plenum of the Supreme Court of Ukraine: «On the execution by the courts of the Republic of legislation on liability for selfish crimes against personal property» dated June 30, 1989, No. 4, and subsequently – «On judicial practice in matters of self-interest crimes against private property» dated 25.12.1992, No. 12.

Key words: *extortion, organized group, the composition of the crime, competition of norms.*

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 5 від 05. 05. 2018 р.).
Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент
Пащенко О. О.*